

УДК 330.101.5:336.115:336.5

JEL classification: B41, B52, D03, H50

Богдан МАЛИНЯК*кандидат економічних наук, доцент,
доцент,**кафедра фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний
університет, Україна*

E-mail: b.malyniak@wunu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-6965-393X><http://www.researcherid.com/rid/H-9542-2017>

© Богдан Малиняк, 2021

Отримано: 22.11.2021 р.

Прорецензовано: 03.12.2021 р.

Рекомендовано до друку: 17.12.2021 р.

Опубліковано: 17.12.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Богдан Малиняк (Україна)

ПОТЕНЦІАЛ ДІАЛЕКТИЧНОГО, ІНСТИТУЦІЙНОГО ТА БІХЕВІОРИСТИЧНОГО МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У ДОСЛІДЖЕННІ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Процес використання коштів державного та місцевих бюджетів супроводжується глибокими проблемами, що спричиняють неефективне використання коштів, незадоволення потреб населення в суспільних благах та погіршення конкурентоспроможності національної економіки. Системне вирішення наявних недоліків передбачає не лише виявлення та аналіз проблем, а й з'ясування причин їх виникнення.

Метою статті є обґрунтування побудови методології наукового пізнання видатків бюджету, що включає діалектичний, інституційний та біхевіористичні методологічні підходи та спрямованої на комплексне дослідження теоретичних і прикладних аспектів використання коштів державного та місцевих бюджетів.

Метод і методологія. В процесі дослідження були застосовані загальні і специфічні методи наукового пізнання, а саме: метод наукового узагальнення, метод аналізу і синтезу, історичний та індуктивний методи, а також табличний метод.

Результати. В основі розробленої методології вмонтовано діалектичний, інституційний та біхевіористичний методологічні підходи. Діалектичний метод наукового пізнання явища видатків бюджету розкриває конструкцію взаємної залежності мислення і буття, що призводить до еволюції самого явища. Для наукового пізнання видатків бюджету із застосуванням інституційного методологічного підходу необхідно вивчати природу формування та розвитку інституцій, що визначають обсяг, структуру та ефективність видатків бюджету. В межах біхевіористичного методологічного підходу відкриваються можливості для розроблення рекомендацій щодо удосконалення процедури формування та виконання видатків бюджету, які сприяють більш повному врахуванню інтересів людей при визначенні бюджетних пріоритетів та досягненню вищих оцінок з боку суспільства рішень щодо розподілу та використання коштів бюджету.

Малиняк Б. Потенціал діалектичного, інституційного та біхевіористичного методологічних підходів у дослідженні видатків бюджету. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 4. С. 149-162.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.04.149>

Ключові слова: бюджет; видатки бюджету; методологія дослідження бюджету; діалектичний методологічний підхід; інституційний методологічний підхід; біхевіористичний методологічний підхід.

UDC 330.101.5:336.115:336.5

JEL classification: B41, B52, D03, H50

Bohdan MALYNIAK*PhD in Economics,**Associate Professor,**Department of Finance named after S. I. Yuriy,**West Ukrainian National University, Ukraine*E-mail: b.malyniak@wunu.edu.ua<https://orcid.org/0000-0001-6965-393X><http://www.researcherid.com/rid/H-9542-2017>

© Bohdan Malyniak, 2021

Received: 22.11.2021

Revised: 03.12.2021

Accepted: 17.12.2021

Online publication date: 17.12.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Bohdan Malyniak (Ukraine)

THE POTENTIAL OF DIALECTIC, INSTITUTIONAL AND BEHAVIORIST METHODOLOGICAL APPROACHES IN THE RESEARCH OF PUBLIC EXPENDITURES

ABSTRACT

Introduction. The process of using funds from the state and local budgets is accompanied by deep problems that cause inefficient use of funds, unsatisfaction of the population's needs for public goods, and deterioration of the competitiveness of the national economy. A systematic solution to existing shortcomings involves not only the identification and analysis of problems, but also the clarification of their causes.

Purpose is the rationale for building a methodology for scientific knowledge of budget expenditures, which includes dialectical, institutional and behavioral methodological approaches and is aimed at a comprehensive study of theoretical and applied aspects of the use of state and local budget funds.

Method (methodology). In the research process, general and specific methods of scientific knowledge were applied, namely: the method of scientific generalization, the method of analysis and synthesis, historical and inductive methods, as well as the tabular method.

Results. Dialectical, institutional, and behavioral methodological approaches are built into the basis of the developed methodology. The dialectical method of scientific knowledge of the phenomenon of budget expenditures reveals the structure of mutual dependence of thinking and being, which leads to the evolution of the phenomenon itself. For scientific knowledge of budget expenditures using the institutional methodological approach, it is necessary to study the nature of the formation and development of institutions that determine the volume, structure, and effectiveness of budget expenditures. Within the framework of the behavioral methodological approach, opportunities are opened for the development of recommendations for improving the procedure for the formation and execution of budget expenditures, which contribute to a more complete consideration of people's interests when determining budget priorities and achieving higher evaluations by society of decisions regarding the distribution and use of budget funds.

Malyniak, B. (2021). The potential of dialectic, institutional and behaviorist methodological approaches in the research of public expenditures. *Economic analysis*, 31 (4), 149-162.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.04.149>

Keywords: budget; public expenditures; budget research methodology; dialectical methodological approach; institutional methodological approach; behavioral methodological approach.

Вступ

Важливою особливістю вивчення бюджетної проблематики є багатоаспектність предмета дослідження, який часто одночасно розглядається в різних галузях науки. Особливо чітко це простежується в частині видатків бюджету. В таких умовах конкуренція ідей не обмежується лише певною галуззю науки, а й виходить за її межі. Більше того, сучасні наукові розвідки складно уявити без певної колаборації елементів досліджень однієї галузі до іншої. Новим для пізнання певних явищ, особливо якщо вони стосуються суспільних відносин стало поширене застосування міждисциплінарного підходу. Дослідницькі роботи, присвячені видаткам бюджету містять елементи, які властиві науці про публічне управління, правознавству, політології, соціології тощо. Це важливо враховувати при побудові науково обґрунтованих підходів для пізнання проблематики видатків бюджету.

Питання побудови методології дослідження бюджету, зокрема, видатків висвітлені в наукових публікаціях багатьох вчених. Концептуальні засади організації пізнання економічних процесів, суспільних відносин висвітлені в роботах, зокрема, М. Блауга [1], С. Важинський [2], В. Горина [3], А. Гриценка [4], М. Костицького [5], О. Кустовської [6], С. Мочерного [7], А. Чухна [8], Т. Щербак [2]. Зasadничі основи інституціонального підходу до дослідження суспільних фінансів розкрито в працях В. Гейця [9], Г. Бортіса [10], М. Кармазіної [11], Д. Норта [12], Ю. Родіонова [13], О. Щурбованої [11] та ін. Системно відображено в наукових працях застосування біхевіористичного методологічного підходу до пізнання економічних явищ і процесів в творах Дж. Б'юкенена [14], Ш. Бланкарта [15] К. Ероу [16], Р. Талера [17] та ін. Обґрунтований у публікаціях інструментарій наукових досліджень передбачав застосування переважно певного одного методологічного підходу.

Пізнання такого складного явища як видатки бюджету потребує побудови комплексу наукових підходів, що базується на поєднанні діалектичного, інституційного та біхевіористичного методологічних підходів. Комплексне бачення організації наукового дослідження такого складного явища як видатки бюджету, що базується на поєднанні діалектичного, інституційного та біхевіористичного методологічних підходів в наукових публікаціях не відображено.

Мета та завдання статті

Метою статті є обґрунтування методології наукового пізнання видатків бюджету, що базується на діалектичному, інституційному та біхевіористичному методологічних підходах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Побудова методології дослідження видатків бюджету, на нашу думку, має базуватися на застосуванні плюралістичного підходу. Це створює найкращі передумови для збалансованого застосування різних методичних підходів, що забезпечить усестороннє вивчення багатоаспектного явища бюджетних видатків. Застосування плюралістичного підходу в конструюванні методології дослідження видатків бюджету передбачає побудову її горизонтальної структури.

Методологія дослідження видатків бюджету має бути спрямована на забезпечення всестороннього дослідження предмета та врахуванням особливостей розвитку сучасної науки. В основі запропонованої методології покладено діалектичний метод наукового пізнання. Саме закони діалектики, будучи основоположними, фундаментальними засадами буття та світосприйняття є методологічною основою наукового пізнання у багатьох галузях науки. Їх цінність полягає, насамперед, у спроможності аргументовано розвивати дискусію для досягнення нових рівнів

пізнання істини.

Діалектичний метод пізнання як методологічна основа дослідження проблем видатків бюджету виступає, з одного боку є безпосереднім інструментом побудови концепцій, теорій шляхом формування певного комплексу понять чи ідей, а з іншого – опосередкованим засобом, через методи фінансової науки. Тобто дослідження видатків бюджету базується на діалектиці як універсальному методі наукового пізнання, який водночас передбачає використання конкретного дослідницького інструментарію, призначеного для досліджень у сфері фінансів та бюджетної політики. Саме діалектичний метод є безпосереднім засобом побудови економічних концепцій, теорій, гіпотез тощо шляхом формулювання комплексу принципів, передумов, орієнтирів у формі понять, ідей [7, с. 61].

Базовим принципом діалектики є тотожність мислення і буття, відповідно до нього якісні та кількісні аспекти витрачання бюджетних коштів перебувають у тісному взаємному зв'язку [18, с. 160]. Наслідком такої взаємодії є поступальний перманентний розвиток системи видатків бюджету. Зміна категорії якості у вигляді розроблення нових теоретичних положень імплементують у практиці витрачання бюджетних коштів, сприяють більш повному адекватному врахуванню нових умов життєдіяльності суспільства та інших чинників, що впливають на видатки бюджету. Як наслідок таких дій у практиці використання коштів бюджету впроваджують інновації, відбувається удосконалення видатків бюджету та повніше задоволення наявних суспільних потреб. Кількісні зміни, що відбуваються під час формування та виконання видатків бюджету, в тенденціях витрачання бюджетних коштів, суспільних трансформаціях, наявний масив проблем спонукають до нових якісних змін, що полягають у пошуку нових наукових рішень, що відображаються у змінах

теоретичної моделі. При цьому в мисленні відбувається розвиток, адже теоретичне обґрунтування видатків бюджету переходить на більш високий рівень, порівняно з початковим (рис. 1). Нові наукові розробки у свою чергу спричиняють до трансформації процесів формування й виконання видатків бюджету. В цьому разі в бутті, тобто у практиці використання коштів бюджету відбувається перехід на більш досконалий рівень. Таким чином, взаємний зв'язок категорій якості та кількості спричиняє еволюцію видатків бюджету, єдність зазначених категорій проявляється у мірі, яка проявляється у співвідношенні кількісних і якісних значень.

Категорія міри позначає певний масштаб накопичених змін, коли не просто відбувається удосконалення теоретичного обґрунтування певних ідей чи певне поліпшення в практиці використання бюджетних коштів, а виникають більш значні зміни, що призводять до розвитку категорії якості чи переходу категорії кількості. Таким чином, у розвитку видатків бюджету забезпечується логічна послідовність категорій якості, кількості та міри, в результаті чого якісні зміни в теорії видатків призводять до змін у практиці використання бюджетних коштів і навпаки.

Теоретичне обґрунтування моделі розподілу й витрачання бюджетних коштів та реальна модель витрачання обмежених бюджетних ресурсів перебувають у певному напруженні. Важливою властивістю видатків бюджету є те, що їхнє формування та виконання відбувається згідно визначених правил у певних бюджетних моделях. Зважаючи на те, що сфера бюджетних видатків безпосередньо пов'язана з отриманням конкретних благ, індивідуальне оцінювання вигід суб'єктом перебуває в системній протилежності з самими ідеями щодо розподілу й використання бюджетних коштів. Оцінювання вигід спожитих благ здійснюють конкретні індивідууми за наслідками фактичного використання

бюджетних коштів. В той же час ідеї щодо розподілу й використання спільних коштів бюджету передбачають досягнення певних загальних цілей. Однак описана протилежність за своєю природою є амбівалентною. Єдність зазначених протилежностей полягає в тому, що за своєю суттю це єдиний процес витрачання бюджетних коштів. Без кожної з зазначених протилежностей інша втрачає свій сенс. Так, розроблення теоретичних

моделей видатків бюджету, наслідком яких не є отримання індивідами благ позбавлене сенсу. А отримання суб'єктами конкретних вигід без бачення щодо розподілу й використання бюджетних коштів порушує базові засади функціонування бюджету в демократичній країні. Тлумачення закону єдності суперечностей щодо дослідження видатків бюджету є запорукою комплексного вивчення природи видатків бюджету.

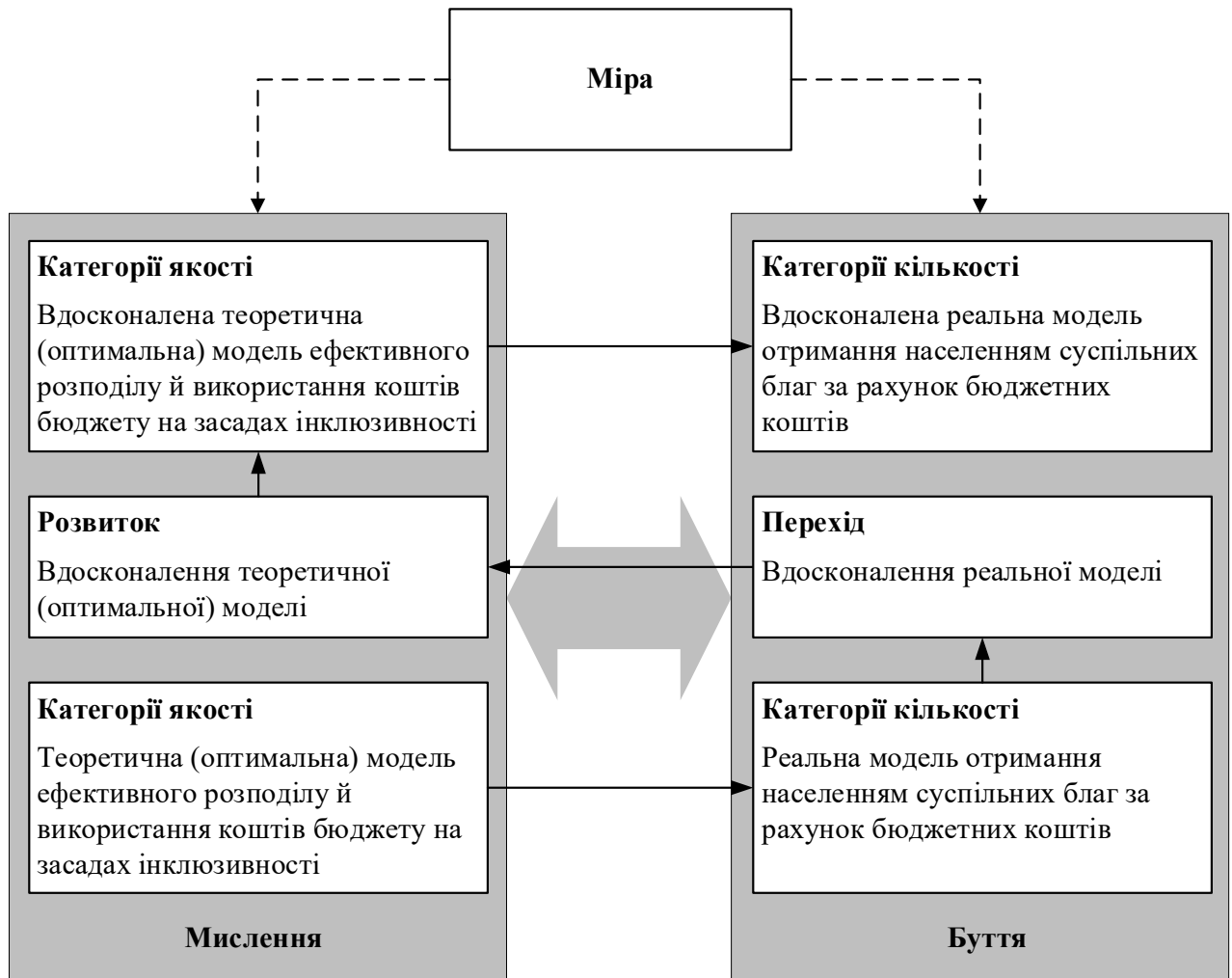

Рис. 1. Взаємна залежність категорій кількості та якості в дослідженні видатків бюджету¹

¹ Складено на основі [19, с. 35; 20, с. 92–93; 3, с. 159].

Третій закон діалектики – заперечення запереченню пояснює логіку розвитку. На певному етапі розвитку видатків бюджету їхнє теоретичне обґрунтування вступає у протиріччя з реальним станом використання коштів бюджету, спричиняючи нові зміни. Втім настає такий етап удосконалення, коли потенціал підготовлених теоретичних розробок вичерпується. В такому разі з'являється друге заперечення – наявних теоретичних напрацювань, що формує запит на нові наукові розробки. Практичні аспекти видатків бюджету стають частиною наукових досліджень, як предмети для наукового пізнання, що потребують науково обґрунтованих рішень. Таким чином, в процесі наукового пізнання в результаті подвійного заперечення відбувається повернення до сфери теоретичного пізнання, підґрунтям чого слугують невіршені проблеми реальної моделі витрачання бюджетних коштів. Проте таке повернення відбувається вже на іншому рівні, що забезпечив розвиток теоретичної моделі формування та виконання бюджетних видатків, внаслідок чого відбувається розкриття й конкретизація поняття видатків бюджету.

Отже, діалектичний методологічний підхід є базою для розвитку наукового пізнання видатків бюджету. Застосування логіки діалектичного дослідження є доброю основою для обґрунтування концепцій, теорій, гіпотез тощо. Прогрес наукових знань базується на синтезі мислення й буття, глибокому вивченні теоретичних засад та прикладних аспектів формування й виконання видатків бюджету, та обґрунтованості й адекватності результатів наукових досліджень, що призводять до розвитку теорій, які були б спроможні створити умови для переходу в реальній моделі витрачання бюджетних коштів. Зазначений методологічний підхід дає змогу дослідити об'єктивну необхідність видатків бюджету та розкрити їхню сутність, розкрити чинники, що впливають на бюджетні

видатки та функції, які вони виконують, обґрунтувати закономірності функціонування.

Органічно вбудовується в методологію дослідження видатків бюджету інституційний підхід. На думку яскравого представника зазначеної дослідницької школи Т. Веблена, економічну систему доцільно розглядати не як «самоврівноважувальний механізм», а як «кумулятивний процес» [1, с. 635]. Оскільки бюджет є продуктом суспільної діяльності, всі його елементи визначаються тими чи іншими інституціями. З огляду на зазначене, цілком логічним видається той факт, що зміна інституцій призводить до зміни не лише обсягів видатків бюджету, їхньої структури, механізмів здійснення, а й самих підходів, що застосовують під час формування бюджету та використання бюджетних коштів.

Інструментальне наповнення інституційного методологічного підходу зумовлене орієнтацією на вирішення важливих фундаментальних питань, як природу розвитку суспільств відповідно до унікальної інституційної палітри, причину неспроможності суспільств адаптації до інституцій більш розвинених держав, розв'язання системних проблем досліджень взаємозв'язків неформальних інституцій та формальними явищами економічного буття. У світлі інституційної методології не менш актуально питання щодо видатків бюджету, такі як національні особливості розуміння меж державного втручання в ринкову економіку, поширеності явища патерналізму, адаптація міжнародних бюджетних правил у національну практику, проникнення конкурентних методів управління бюджетними ресурсами, організацію відносин органів публічного управління з громадськістю, масштаби явища корупції та інструментарій його мінімізації та ін.

Поняття «інститут» вважаємо комплексним фундаментальним поняттям, яке визначає базові елементи системи

формування інституцій. У сфері видатків бюджету, такими є, насамперед, інститут громадянського суспільства, як джерело влади, яке через інструменти демократії реалізує свої інтереси у процесі використання коштів бюджету. Основоположним інститутом для видатків бюджету є також держава. В інституті держави зосереджено монополні повноваження на затвердження бюджету та організацію його виконання. Ще одним базовим інститутом, який має принципово важливе значення для видатків бюджету, на нашу думку, є інститут міжнародних відносин. Роль його особливо значна в період глобалізації суспільних відносин. Кожен з означених інститутів реалізує своє призначення через відповідні загальні інституції. Так, для інституту громадянського суспільства такими є культурні та соціальні інституції. Держава реалізує свій потенціал використовуючи політичні та правові інституції. Для інституту міжнародного співтовариства найважливішими є дипломатичні та міжнародно-правові інституції. Таким чином, з позиції інституційного методологічного підходу видатки бюджету це процес трансформації спільних коштів бюджету в індивідуальні блага, що визначаються системою формальних і неформальних інституцій, які формуються державними й міжнародними, а також організаціями та організаціями громадянського суспільства (рис. 2).

Базові інститути формують організації для реалізації тих чи інших завдань в межах сформованої місії. Саме ці організації є суб'єктами, які безпосередньо генерують інституції, що регулюють видатки бюджету. На думку Ф. Ліста, гравцями на сцені економічної історії є саме соціальні формації, а не окремі індивідууми [21, р. viii]. Основними організаціями громадянського суспільства, які є суб'єктами відносин у сфері видатків бюджету, на наш погляд є: об'єднання громадян, неурядові аналітичні центри, асоціації підприємців (платників податків),

споживачів послуг, молодіжні, громадські ради, професійні спілки, неформальні об'єднання громадян. Саме організації громадянського суспільства є концентрованими провайдерами інтересів самого суспільства, спроможними як самостійно генерувати інституції видатків бюджету, так і впливати формування інституцій, які створюються іншими суб'єктами. Розвиненість організацій громадянського суспільства визначає силу впливу громадськості мати безпосередній вплив на визначення пріоритетів витрачання бюджетних коштів, спроможність відстоювати у цьому процесі власні інтереси.

Одним з найважливіших векторів реалізації призначення організацій громадянського суспільства є громадський контроль за витрачанням бюджетних коштів. Несучи навантаження щодо наповнення бюджету, громадськість безпосередньо зацікавлена в максимізації благ, отриманих за рахунок бюджетних коштів. В таких умовах інструменти громадського контролю є важливим засобом формуванні інституції трансформації бюджетних коштів у суспільні блага. Споживна вартість останніх залежить від багатьох чинників, більшість з яких регламентувати нормативно-правовими актами неможливо, а можна лише забезпечити їхню дію неформальними інституціями. Так задоволеність суспільства від здійснених видатків, оцінка споживної вартості від отриманих суспільних благ залежить як від відповідності визначених напрямків витрачання коштів інтересам суспільства, так і адекватності застосовуваних механізмів бюджетування до очікувань громадськості. Варто зазначити, що дія організацій громадянського суспільства спрямована на мінімізацію двох ключових проблем видатків бюджету – наявності трансакційних витрат та асиметрії інформації. Саме наявність та якість комунікацій є ключовою інституцією, що характеризує роль інституцій

громадянського суспільства у формуванні та виконанні видатків.

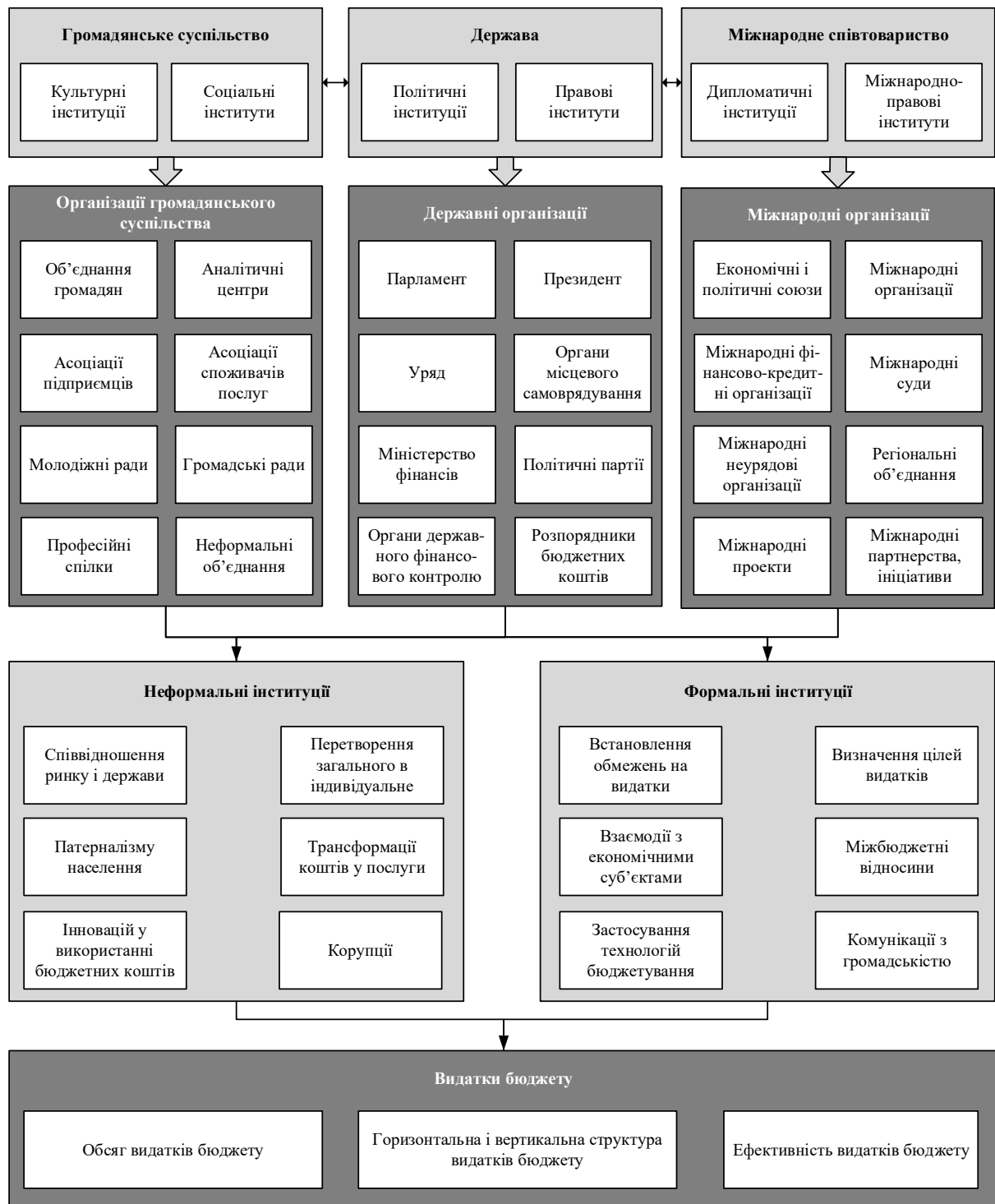

Рис. 2. Інституційна архітектура системи формування та виконання видатків бюджету ²

² Складено самостійно.

Бюджет є одним із основних інструментів влади, відтак в державних організаціях сконцентровано основні компетенції у сфері видатків бюджету. В умовах панування демократичних відносин у суспільстві політичні інституції є основним каналом реалізації волі громадян щодо видатків бюджету. Держава, будучи дуже складним соціальним інститутом формує численні державні організації, наділені повноваженнями щодо витрачання бюджетних коштів (див. рис. 2). Побудова органів регіонального управління та місцевого самоврядування визначає інституції архітекtonіки видатків бюджету. Важливим критерієм оцінювання вертикальної структури видатків бюджету є принцип субсидіарності. Важливо, що перебуваючи в національному правовому полі, органи місцевого самоврядування, з одного боку, мають дотримуватися діючих правових норм, а з іншого – самостійно творити інституції. Цю особливість важливо враховувати при застосуванні методологічного інституційного підходу в дослідженні видатків місцевих бюджетів.

В умовах глобалізації суспільних та економічних процесів особливе місце у творенні інституцій, що регулюють відносини у сфері видатків бюджету посідає міжнародне співтовариство. Сучасна система організації міжнародних відносин передбачає наявність великої кількості видів міжнародних організацій, наділених компетенцією щодо регулювання суспільних відносин у бюджетній сфері (див. рис. 2).

В межах застосування інституційного підходу до дослідження видатків бюджету важливо оцінити організаційну спроможність суб'єктів, що беруть участь у процесі формування та виконання видатків бюджету. Очевидно, що конкретні критерії оцінювання спроможності організацій, створених інститутами громадянського суспільства, державою та міжнародними відносинами відрізняються з огляду на

особливу мету діяльності перелічених інститутів.

Сформований методологічний інституційний підхід до дослідження видатків бюджету передбачає ґрунтовне вивчення також самих інституцій, що регулюють суспільні відносини щодо формування та виконання видатків бюджету. Зміст самих видатків бюджету розкривається як суспільні відносини щодо розподілу і використання коштів бюджету держави, що регулюються системою формальних і неформальних інституцій. Попри те, що видатки бюджету затверджуються правовими актами, вважаємо, що зазначені вище відносини регламентуються не лише формальними інституціями, а й неформальними. Варто зазначити, що кожна із зазначених груп організацій впливає на формування як формальних, так і неформальних інституцій. Дія тих чи інших інституцій відображається на обсягах видатків бюджету, їхній структурі та ефективності.

Одними з найскладніших інституцій, що регулюють відносини у сфері видатків бюджету є інституція перетворення спільного в індивідуальне та трансформації коштів у послуги. Перетворення загального в індивідуальне зумовлене властивістю централізованих фондів, яким є бюджет. Економічний за своєю природою процес витрачання бюджетних коштів стає правилом для суспільства. Видатки бюджету можуть бути спрямовані безпосередньо на забезпечення благ суспільству, так і опосередковано через суб'єктів реального сектору економіки чи міжнародне співтовариство. Роль суб'єктів реального сектору економіки може передбачати співучасть у забезпеченні населення суспільними благами, реалізації делегованих компетенцій, участі в державно-приватному партнерстві тощо і визначається сформованими в країні інституціями. Доцільність скерування видатків бюджету міжнародним організаціям зумовлена, насамперед, необхідності задоволення суспільної

потреби в глобальних благах. Варто зазначити, що процес забезпечення суспільства благами доповнюється індивідуальним оцінюванням їхньої споживної вартості. Крім цього цей процес супроводжується інформаційними потоками між надавачами та отримувачами благ. Застосування методологічного інституційного підходу відкриває можливості для дослідження важливої для видатків бюджету проблеми асиметрії інформації.

Важливою особливою умовою проведення сучасних наукових досліджень є доступність розгорнутих результатів вивчення впродовж тривалого проміжку часу різноманітних суспільних процесів. Це створює передумови для встановлення певних стійких зв'язків між різноманітними соціальними явищами та параметрами видатків бюджету. Таким чином методологічний інституційний підхід побудований на застосуванні, насамперед, кількісних методів наукового дослідження, що відкриває перспективи для обґрунтування параметрів видатків бюджету, їхньої динаміки інституційними змінами у формуванні та здійсненні видатків бюджету. Серед зазначених кількісних методів особлива роль належить економіко-математичному моделюванню, що, зокрема, передбачає використання методів кластеризації, групування даних, проведення дисперсійного аналізу, кореляційного аналізу, аналізу панельних даних тощо.

Видатки бюджету як явище є продуктом діяльності суспільства, які залежать від поведінки великої кількості суб'єктів. Застосовуючи інструментарій біхевіоризму, зміст видатків бюджету можна розкрити як продукт поведінки людей для забезпечення колективних потреб, що відображає суспільне уявлення про роль і функції держави, побудову архітектури бюджетної системи та якому властива система стимулів до продуктивної діяльності суспільства та економічних суб'єктів. Поведінка людей є синтезом

їхньої участі в системі ухвалення рішень щодо визначення пріоритетів видатків бюджету та оцінювання ефективності використання бюджетних коштів. При цьому предметом вивчення є синтез політичної системи управління бюджетом, сформованої на демократичних засадах, механізму участі громадськості в системі ухвалення рішень щодо визначення пріоритетів видатків бюджету та процедури оцінювання ефективності використання бюджетних коштів, що базується на засадах індивідуальної граничної корисності.

Схожі підходи, що передбачають застосування методологічного індивідуалізму, що базується на раціональній поведінці учасників бюджетного процесу, застосовують представники теорій суспільного добробуту. Попри те, що предметом дослідження вчених була поведінка учасників бюджетного процесу, обраний методологічний підхід наперед визначав таку поведінку раціональною. Застосування біхевіористичного методологічного підходу в дослідженні видатків спроможне розширити предмет дослідження, використовуючи сучасну розгорнуту інформаційну базу щодо використання бюджетних коштів, поведінки людей та умов, в яких відбувається цей процес. Однією із сфер, в якій використання згаданого підходу буде особливо продуктивним є розкриття природи рішень у сфері бюджетних видатків (рис. 3).

Ще один простір для дослідження видатків бюджету із застосуванням біхевіористичного методологічного підходу відкривається у сфері з'ясування наслідків видатків бюджету (рис. 3). Особливістю видатків бюджету є те, що вони є джерелом фінансування послуг, які надаються безоплатно для одержувачів. Відтак дослідження економічних ефектів від видатків бюджету полягає на визначенні споживної вартості послуг, про обсяг якої зазвичай можна дізнатися

завдяки застосуванню непрямих методів. Серед таких методів провідна роль належить таким, які орієнтуються на поведінку людей [15; 22; 23; 24].

Розвиток цифрового врядування, поширення учасницького бюджетування відкривають нові горизонти для дослідження ефектів від використання коштів бюджету. В цьому випадку предметом спостереження за людською поведінкою стають також дії та рішення громадян у бюджетному процесі. Формування великих баз даних з громадськими ініціативами, їхньою підтримкою роблять можливим проводити

детальний природи суспільної поведінки та робити на цій основі висновки, які можна інтерпретувати щодо усієї видаткової частини бюджету. Ще одним цінним маркером для дослідження використання коштів бюджету є поведінка агентів надання бюджетних послуг, та діяльність суб'єктів у сфері публічних закупівель. Така інформація є важливою для розуміння якості самої системи управління видатками бюджету, так і якості бюджетного планування та ефективності використання бюджетних коштів.

Рис. 3. Можливі сфери застосування біхевіористичного підходу в дослідженні видатків бюджету³

³ Складено самостійно.

Застосування біхевіористичного методологічного підходу в науковому дослідженні важливе також для визначення та обґрунтування напрямків удосконалення видатків бюджету на засадах інклюзивної (див. рис. 3). В цьому контексті варто звернути увагу на можливість удосконалення бюджетних процедур та технологій бюджетування з урахуванням наявних моделей поведінки учасників бюджетного процесу. Окремий пласт застосування біхевіористичного методологічного підходу стосується розроблення рекомендацій щодо участі громадськості в ухваленні управлінських рішень щодо використання коштів бюджету. Зазначений підхід є також підґрунтям для побудови оптимальних відносин між органами публічного управління та надавачами бюджетних послуг, якими можуть бути різноманітні економічні суб'єкти незалежно від форми власності. Важливою перевагою, яку при цьому можна отримати, є застосування для суб'єктів управління видатками бюджету стимулів, що спонукають до ефективного та справедливого використання коштів бюджету.

За своїм змістом видатки бюджету є продуктом поведінки людей, а в людській свідомості – відображенням діяльності держави. Побудова методології досліджень видатків із застосуванням біхевіористичного підходу передбачає застосування у цьому процесі таких методів, як: активне використання

опитувань, яке розкриває причини поведінки учасників управління видатками бюджету; застосування кількісних методів дослідження, в тому числі, теорії ігор; опис конкретного процесу ухвалення рішень щодо використання бюджетних коштів; проведення польового експерименту, покликаного відтворити становище, максимально наближене до реальних умов прийняття рішень учасниками бюджетного процесу.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок

Застосування основ діалектичного, інституційного та біхевіористичного методологічних підходів створює необхідні передумови для розроблення теоретичної бази формування та виконання видатків бюджету на засадах інклюзивності з метою забезпечення ефективного використання бюджетних коштів для досягнення суспільного добробуту та економічного зростання. Розкриті методологічні підходи формують також сприятливі передумови для системного дослідження прикладних проблем у плануванні видатків бюджету та використанні бюджетних коштів. Обґрунтованість та достовірність результатів наукового дослідження в частині розроблення рекомендацій щодо удосконалення видатків бюджету забезпечуватиметься комплексним застосуванням необхідних методів дослідження властивих обраним методологічним підходам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі. Пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 670 с.
2. Вайжинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
3. Горин В. П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту: теоретична концептуалізація та проблеми функціонування: моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 516 с.
4. Гриценко А. А. Методологія дослідження трансформації економічних функцій держави в умовах глобалізації. *Економіка України*. 2021. № 7(716). С. 5–13.
5. Костицький М. В. Про діалектику як методологію юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 1. С. 3–17.
6. Кустовська О. В. Методологія системного підходу до наукових досліджень. Курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.
7. Мочерний С. Методологія економічного дослідження. Система сучасних методологій: [хрестоматія] : упоряд., відп. Ред., перекл. А. В. Фурман. Тернопіль: ТНЕУ. 2015. Т. 3. 400 с. С. 61–76.

www.econa.org.ua

8. Чухно А. А. Економічна теорія : [у 2 т.]. Т. 1. Київ : ДНУ АФУ. 2010. 512 с.
9. Геєць В. М., Гриценко А. А. Політекономічні й інституційні засади справедливості та усталеності соціально-економічного розвитку. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2012. № 2 (13). С. 41–46.
10. Бортіс Г. Інституції, поведінка та економічна теорія: внесок до класико-кейнсіан. політ. економії: пер. з англ. Т. Бардадим. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 560 с.
11. Кармазіна М., Шурбована О. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. С. 10–19.
12. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки: пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи, 2000. 198 с.
13. Радіонов Ю. Д. Інституціональна теорія в розвитку економічної науки. *Економіка України*. 2021. № 4. С. 30–50.
14. Бьюкенен Дж. М. Політика без романтики: краткое изложение позитивной теории общественного выбора и ее нормативных условий. Вехи экономической мысли. Экономика благосостояния и общественный выбор. Т. 4. Под общ. ред. А. П. Заостровцева. СПб.: Экономическая школа. 2004. 568 с.
15. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки: Пер. з нім. С. І. Терещенко, О. О. Терещенка. Передмова та наук. редагування В. М. Федосова. К.: Либідь, 2000. 654 с.
16. Эрроу К. Дж. Коллективный выбор и индивидуальные ценности: Пер. с англ.: Науч. ред., авт. предисл. Ф. Т. Алескерова. М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2004. 204 с.
17. The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2017. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2017/summary>.
18. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис. 2002. 744 с.
19. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України : монографія. Тернопіль. ТНЕУ. 2008. 496 с.
20. Мискін Ю. І. Діалектика фіскальної соціології: від амбівалентності до синергетики. *Фінанси та оподаткування*. 2018. № 2. С. 89–95.
21. Schmoller G. Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre. Supplemented and enlarged edition, 2 vols. Vol. 1. Munich and Leipzig^ Duncker&Humboldt, 1920. 504 p.
22. Боардмен Е. Е., Грінберг Д. Х., Вайнінг Е. Р., Веймар Д. Л. Аналіз вигід і витрат. Концепції і практика: Пер. з англ. Київ: Видавництво «АртЕк», 2003. 568 с.
23. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора. Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. Київ: Основи, 1998. 854 с.
24. Хилманн А. Л. Государство и экономическая политика: возможности и ограничения управления. Москва: Изд. дом ГУ ВШЭ. 2009. 879 с.

REFERENCES

1. Blaug, M. (2001). *Economic theory in retrospect*. Kyiv: Solomia Pavlychko Publishing House «Osnovy». [In Ukrainian].
2. Vazhynskyi, S. E., & Shcherbak, T. I. (2016). *Methodology and organization of scientific research*. Sumy: Sumy DPU named after A. S. Makarenko. [In Ukrainian].
3. Horyn, V. P. (2020). *Financial mechanism for ensuring public welfare: theoretical conceptualization and problems of functioning*. Ternopil: TNEU. [In Ukrainian].
4. Hrytsenko, A. A. (2021). Methodology for studying the transformation of the economic functions of the state in the context of globalization. *Economy of Ukraine*, 7(716), 5–13. [In Ukrainian].
5. Kostytskyi, M. V. (2012). On dialectics as a methodology of legal science. *Philosophical and methodological problems of law*, 1, 3–17. [In Ukrainian].
6. Kustovska, O. V. (2005). *Methodology of a systematic approach to scientific research. Course of lectures*. Ternopil: Economic Opinion. [In Ukrainian].
7. Mocherny, S. (2015). Methodology of economic research. *System of modern methodologies*, 3, 61–76. [In Ukrainian].
8. Chukhno, A. A. (2010). *Economic theory: [in 2 vols.]*. Т. 1. Kyiv: DНNU АFУ. [In Ukrainian].
9. Geets, V. M., & Hrytsenko, A. A. (2012). Political economic and institutional foundations of justice and stability of socio-economic development. *European vector of economic development*, 2 (13), 41-46. [In Ukrainian].
10. Bortis, H. (2007). *Institutions, Behavior and Economic Theory: A Contribution to the Classical Keynesians. flight. savings*. Kyiv: Ed. house «Kyiv-Mohyla Academy». [In Ukrainian].
11. Karmazina, M., & Shurbovana, O. (2006). «Institute» and «institution»: the problem of distinguishing concepts. *Political management*, 4, 10–19. [In Ukrainian].
12. North, D. (2000). *Institutions, institutional change and*

www.econa.org.ua

- functioning of the economy*. Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
13. Radionov, Y. D. (2021). Institutional theory in the development of economic science. *Ukraine economy*, 4, 30–50. [In Ukrainian].
 14. Buchanan, J. M. (2004). Politics without romance: a summary of the positive theory of public choice and its normative conditions. Milestones of economic thought. Welfare economics and public choice. T. 4. Under commune. ed. A. P. Zaostrovseva. St. Petersburg: School of Economics. [In Russian].
 15. Blankart, Sh. (2000). *Public finances in the conditions of democracy: Introduction to financial science*. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
 16. Arrow, K. J. (2004). *Social choice and Individual values*. Moscow: Izdatelsky dom of the State University of Higher Education. [In Russian].
 17. *The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2017*. Retrieved from: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2017/summary> [In English].
 18. *Philosophical encyclopedic dictionary*. Kyiv: Outline. [In Ukrainian].
 19. Demyanishyn, V. H. (2018). *Theoretical conceptualization and practical implementation of the budget doctrine of Ukraine: monograph*. Ternopil: TNEU. [In Ukrainian].
 20. Myskin, Yu. I. (2018). Dialectic of fiscal sociology: from ambivalence to synergy. *Finance and taxation*, 2, 89–95. [In Ukrainian].
 21. Schmoller, G. (1920). *Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre*. Supplemented and enlarged edition, 2 vols. Vol. 1. Munich and Leipzig: Duncker&Humblot. [In English].
 22. Boardman, E. E., Greenberg, D. H., Vining, E. R., Weimar, D. L. (2003). *Benefit-cost analysis guide. Concepts and practice*. Kyiv: ArtEk Publishing House. [In Ukrainian].
 23. Stiglitz, J. E. (1998). *Economics of the public sector*. Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
 24. Hillman, A. L. (2009). *Public finance and public policy. Responsibilities and Limitations of Government*. Moscow: Izd. House of the University of Higher Education. [In Russian].